
ОСВІТА ЯК ЧИННИК ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ І ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

*О. А. Грішнова,
доктор економічних наук, професор
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Науково-практичне обґрунтування стратегії соціального розвитку і економічного зростання України за теперішніх умов є одним з головних напрямів реалізації економічної думки. У межах цієї статті ми досліджуватимемо таку важливу складову цієї стратегії, як освіта населення, зокрема в аспекті її модернізації відповідно до вимог прогресивного суспільно-економічного розвитку. Це завдання особливо актуалізується нині такими чинниками:

- загальносвітовими тенденціями підвищення ролі людей, їхнього інтелекту, знань, кваліфікації в економічному зростанні, забезпеченні конкурентоспроможності як окремих підприємств, так і країни загалом;
- прискоренням науково-технічного прогресу, стрімким поширенням інформаційних технологій у всіх сферах людської життєдіяльності, особливо у сфері виробництва і розповсюдження знань;
- тривалим кризовим соціально-економічним станом України, що спричинив і розвиток негативних тенденцій у відтворенні продуктивних сил людей;
- становленням у країні ринкової економіки та глобалізаційними процесами, що посилює конкуренцію (в т.ч. на ринку праці) аж до міжнародного рівня.

Не другорядною є роль освіти у розв'язанні нагальних завдань побудови в Україні демократичної правової держави з соціально орієнтованою ринковою економікою, у відверненні небезпеки непоправного її відставання від світових тенденцій економічного та суспільного прогресу.

У розвинутих країнах значення освіти як одного з найважливіших факторів формування нового якісного рівня суспільства й економіки зростає з посиленням впливу людського капіталу на ці процеси. Надання пріоритетного значення розвитку національної освіти та професійної підготовки, нарощення інвестицій у своїх громадян сприятиме виходу країни в короткий термін на передові позиції у світовій економіці. Яскравим підтвердженням цього є вражаючі економічні й соціальні досягнення країн, що не мають істотних запасів природних багатств, а також країн із зруйнованою в ході війн економікою (Тайвань, Південна Корея, Японія, Німеччина).

Економічне зростання у XX столітті в індустріально розвинутих країнах (включаючи Україну) відбувалося із загостренням соціально-економічних суперечностей, а нерідко супроводжувалося глибокими кризами. Це було зумовлено обмеженістю або вичерпанням природних ресурсів, домінуванням речових чинників розвитку виробництва, орієнтацією на збільшення продукту та накопичення багатства у вартісно-речовій формі, пріоритетністю кількісних параметрів над якісними, розбалансованістю науково-технічних, екологічних і соціальних складових економічного зростання. Криза виявилася у стагнующому відтворенні й неефективній зайнятості в традиційних галузях виробництва, в загостренні глобального конфлікту між досягнутим рівнем матеріального виробництва і можливостями екологічного середовища, між речовими і людськими складовими продуктивних сил, підпорядкуванні людини у виробництві можливостям техніки тощо.

Закономірною реакцією на таку ситуацію в світі став пошук принципово нових орієнтирів суспільно-економічного прогресу, що, зокрема, в економічній науці виявилось розквітом концепцій людського капіталу (починаючи з 60-х рр. XX століття) та людського розвитку (з 90-х рр. минулого століття). Слід підкреслити, що в розвинутих країнах ці концепції стали результатом, узагальненням тенденцій соціально-економічного розвитку, що склалися на той час на всіх економічних рівнях. У нашій країні (у складі СРСР), на відміну від країн Заходу, не лише не було об'єктивних передумов для поширення таких ідей, а й існували штучні ідеологічні перешкоди для їх правильного розуміння.

Поштовхом до розвитку теорії людського капіталу стали праці 50-х–60-х рр. XX століття американського вченого Т.Шульца (в 1979 році йому було присуджено Нобелівську премію в галузі економіки), який, досліджуючи джерела економічного зростання, виділив у самостійний фактор невідомий до того параметр, що спочатку був названий “залишковим чинником”. Надалі його було ідентифіковано як продуктивні здібності, що набуваються і розвиваються людиною [1]. В результаті плідної роботи відомих нині вчених, серед яких ще один лауреат Нобелівської премії – Г.Беккер, була сформульована концепція людського капіталу [2]. Виділення чинника “людський капітал” дало можливість ідентифікувати принципово важливе джерело економічного зростання, яким є знання й компетенція, а отже, правильно визначити економічну роль освіти, науки, охорони здоров'я та інших нематеріальних галузей людської діяльності, які до цього розглядалися як непродуктивні.

Поняття “людський капітал” означає не лише усвідомлення вирішальної ролі людини в економічній системі суспільства, а й визнання необхідності інвестування в людину, що підвищує її продуктивні здібності, тобто сприяє розвитку її як працівника. Основним видом таких інвестицій є витрати на освіту, включаючи загальну і спеціальну, формальну і неформальну освіту, підготовку за місцем роботи і т.д [3, с.31–38].

Теорія людського капіталу стала в розвинутих країнах поворотним пунктом у мотивації людського розвитку, у тенденціях ставлення до галузей соціальної сфери, що забезпечують цей розвиток, – передусім освіти й науки, а також охорони здоров'я, культури та ін., зокрема в аспекті ресурсного їх забезпечення. Доведення рентабельності інвестицій в людський капітал, в т.ч. витрат на освіту, сприяло тому, що правлячі кола багатьох країн визнали її як важливий чинник економічного розвитку, а керівники підприємств – як чинник підвищення продуктивності праці й ефективності виробництва. Значною мірою завдяки теорії людського капіталу суспільного визнання набула неформальна освіта, освіта дорослих, активно впроваджувались освітньо-професійні програми на підприємствах. У розвинутих країнах, а ще більш у тих, що прагнуть швидкого й успішного розвитку, освіта культивується як економічно раціональна діяльність людини не лише у молодому її віці, а й впродовж усього життя. Концептуальним втіленням цієї ідеї є довічна, або безперервна освіта. Це не

могло не вплинути і на ресурсне забезпечення освіти, причому важливим є не лише збільшення бюджетних асигнувань, а й диверсифікація джерел фінансування.

Свідченням життєвості концепції людського капіталу є той факт, що у розвинутих країнах вкладення в людину (в її розвиток і соціальний захист) з 50-х рр. XX століття дедалі істотніше перевищують розміри матеріального нагромадження. Виробничі інвестиції, за їх безперечно важливого значення, все більше поступаються інвестиціям у розвиток людини. І найважливіші зміни у відтворювальному процесі цих країн відбуваються поза сферою матеріального виробництва [4, с.158–165].

Теорія людського капіталу є саме тією ланкою, що ефективно поєднала домінуючий у XX столітті прагматизм, “доходоцентризм” з традиційно привабливими для цивілізованих країн гуманітарними ідеями демократії, “людиноцентризму”. Вона стала тим підґрунтям, що створило надійну економічну основу для швидкого й логічного поширення у світі ідей людського розвитку.

На економічній базі теорії людського капіталу історично і логічно викристалізувалася концепція людського розвитку. В Україні значення концепції людського розвитку почало усвідомлюватися разом із здобуттям незалежності та демократизацією суспільства (*до і без* поширення ідей теорії людського капіталу). На відміну від концепції людського капіталу, яку ще й досі вчені здебільшого замовчують, а керівники нерідко ігнорують, ідея людського розвитку як безумовно політично виграшна досить швидко знайшла втілення і в наукових працях, і в політичних деклараціях. Однак і донині важко знайти певні риси реалізації цієї концепції в практичних заходах. Найголовнішою причиною цього є неприйняття ідей теорії людського капіталу значною частиною вчених, політиків і керівників усіх рівнів. Без усвідомлення концепції людського капіталу, яка доводить пріоритетне значення розвитку людини для економічного зростання, ідеї людського розвитку втрачають своє економічне підґрунтя, залишаючись лише красивими деклараціями, втілення яких відсувається на невизначене майбутнє.

Саме тому в Україні, на відміну від країн з розвинутою економікою, питання власності, грошей, приватизації, інвестування, ринкових перетворень домінують і в економічній науці, і в мисленні керівників. У суспільній економічній свідомості все ще не відбувається поворот від матеріально-речових до людського чинника економічного прогресу. Не можна не бачити, що в країнах з високорозвинутою ринковою економікою вже кілька десятиліть загальною тенденцією є переважний розвиток людини, що базується на необхідності конкурувати у високотехнологічних сферах виробництва. Розвиток працівника (передусім шляхом освіти та професійної підготовки) є не лише базовим джерелом нагромадження суспільного багатства, а й основною формою завершених капіталовкладень суспільства, які визначають динаміку виробничих можливостей, національного доходу та рівня життя.

Україна, на жаль, забарилася з переходом до нового, орієнтованого на розвиток людини, типу економічного зростання. Цьому перешкодив як обвальний спад виробництва, так і недостатнє усвідомлення важливості зазначеного переходу. Необхідність такого переходу актуалізується не лише загальносвітовими тенденціями, а й тяжкими наслідками в Україні тривалої соціально-економічної кризи 90-х рр. минулого століття. Генерувати якісні зрушення в цілях виробництва і в самому виробництві може тільки людина. На перше місце в системі чинників економічного зростання дедалі більше мають виходити проблеми людини та її розвитку в найширшому розумінні: загальноосвітньої й професійної підготовки і безперервного розвитку економічно активного населення, ефективного управління працею, мотивації трудової діяльності, гідної людини якості життя і т.ін. Динамічне економічне зростання за сучасних умов потребує “людиноцентровано-

го” перегляду місця і ролі працівника в сучасному виробництві як з погляду зменшення факторної (часткової) ролі людини з одночасним підвищенням її творчо-визначальної, контролюючої й регулюючої ролі, так і з позицій адекватної цій новій ролі зміни структури суспільного виробництва, коли головною умовою розвитку останнього стає закономірне посилення тих видів економічної й соціальної діяльності, що забезпечують накопичення нематеріального людського багатства.

У зв’язку з цим набуває актуальності дослідження сукупності “неречових” чинників і умов економічного зростання — освітніх, інтелектуальних, інформаційних, організаційних, управлінських, мотиваційних ресурсів, погляд на людину як на головний, визначальний і якісно невичерпний (на відміну від інших) чинник економічного піднесення нового типу, а також (і передусім) як на *мету цього зростання*. Сучасне бачення поступального суспільного розвитку відводить людині центральне місце не лише традиційно в духовній сфері суспільного життя, а й в процесі економічного відтворення, виходячи з визнання того, що людина є і вихідним, і кінцевим пунктами соціально-економічного розвитку. Людський, або соціальний вимір цього розвитку стає його визначальною домінантою, а матеріально-речовий потенціал — лише умовою, засобом цього розвитку.

Велика проблема полягає в тому, що це принципово важливе теоретичне положення ще не усвідомлене як слід і сприйняте в Україні, отже, вихідний момент активізації людського розвитку та прогресу сфер, що його забезпечують — глибоке розуміння економічної доцільності інвестицій в людину, виникнення внутрішньої потреби в них — значно гальмується стосовно великої маси людей. Тривале панування матеріальних факторів розвитку суспільства сформувало стійкі стереотипи провідної ролі тих видів людської діяльності, які “годують”, “зігривають”, “одягають” і т.п., не лише в буденній свідомості, а й у середовищі людей, які визначають стратегію розвитку на всіх рівнях. Частково це пояснюється (але не виправдовується) тим, що наша економіка ще по-справжньому не пройшла стадію “реіндустріалізації”, стадію переходу на енерго- і ресурсозберігаючі технології, в яких повніше розкриваються роль і значення людського потенціалу, а абсолютна більшість населення так і не вийшла зі стану матеріального недоспоживання (в радянські часи — з причин нестачі якісних товарів, нині — з причин низької платоспроможності).

Глибока соціально-економічна криза 90-х рр. ХХ ст. ще більш заплутала суть проблеми. Трансформація економічного устрою нашого суспільства сьогодні спрямована на перехід до ринкової системи господарювання, який в українському виконанні має дуже серйозну ваду: недооцінку соціального, людського виміру. За 12 років перехідного періоду в Україні не лише немає прогресу в ставленні до людини та створенні умов для її розвитку, але й за багатьма напрямками наявні відчутні втрати порівняно з далеко не безпроблемним радянським періодом. Зменшуються вимоги до рівня підготовки (особливо природничо-наукової) в середній школі, непоправних втрат зазнала система професійно-технічної освіти, суттєві проблеми є і у вищій освіті. Нині важко назвати вітчизняне підприємство, яке в своїй діяльності орієнтується на розвиток персоналу, високу якість трудового життя працівників. Якщо такі підприємства в Україні і є, то це ті, що повністю або частково засновані на іноземних інвестиціях і орієнтуються на західну культуру роботи з персоналом. То ж і не дивно, що українські виробники значною мірою втрачають свої позиції у науко- та інтелектуаломістких напрямках виробництва, орієнтуючись на просту, дешеву, безперспективну, екологічно проблемну продукцію (наприклад, металургійну чи сільськогосподарську).

Інший бік цієї проблеми — трудова самореалізація високорозвинених, високомотивованих, висококомпетентних працівників — громадян України, чисельність яких в нашій країні останнім часом зростає швидше, ніж кількість відповідних робочих місць. За умов

глобалізації й розвитку телекомунікацій такий цінний ресурс, як людський капітал високої якості швидко знаходить собі застосування, однак здебільшого в іноземних компаніях, для чого вже не обов'язково не лише емігрувати, а й відходити від домашнього персонального комп'ютера. Це дедалі зменшує шанси нашої країни в економічному зростанні.

Вирішення проблем активізації людського розвитку, зокрема зростання рівня освіти, на нашу думку, потрібно починати саме з поширення в суспільстві ідей теорії людського капіталу і практики реалізації їх. Вирішальна роль в цьому належить державі. Передусім, держава має визнати *пріоритетними* завдання людського розвитку – поліпшення якості й доступності освіти, зміцнення здоров'я, підвищення рівня життя всіх громадян. Визнавши такі пріоритети, держава має проводити відповідну політику їх фінансового забезпечення. Держава має стимулювати розвиток інноваційного високотехнологічного виробництва і, відповідно, створення робочих місць, що потребують високої якості людського капіталу. На людський розвиток та інтелектуалізацію праці має орієнтуватися й державна політика регулювання оплати праці та доходів населення. Держава як найбільшій роботодавцю має також втілювати на державних підприємствах (в т.ч. на підприємствах, що фінансуються з держбюджету) таку організацію виробництва (як матеріального, так і нематеріального), що дедалі більше орієнтується на розвиток і використання людських інтелектуальних здібностей. Важливо забезпечити відновлення відповідальності і провідної ролі держави у сфері освіти на всіх її рівнях. Крім того, саме державні органи покликані виконувати такі специфічні функції, як ініціювання, підтримка і закріплення сприятливої суспільної думки, позитивного іміджу соціальних інститутів розвитку людини, передусім освіти, науки та професійної підготовки.

Вченими переконливо доведено такі напрями активного впливу освіти на економічне зростання:

1. Освіта та професійна підготовка роблять продуктивнішою працю кожної окремої людини, про що свідчить тісна кореляція між рівнем освіти працівників і їхніми заробітками, підтверджена статистичними даними (в тому числі, нашими дослідженнями стосовно сучасної України) [5]. Освіта або збільшує продуктивність працівника на даному робочому місці, або робить його здатним до такої роботи, результати якої становлять вищу цінність і яка тому краще оплачується. Таким чином, зростання кваліфікації і рівня освіти економічно активного населення підвищує продуктивність праці та ефективність економіки.

2. Освіта розвиває в людині ділові навички і підприємливість. У західній літературі це явище назване «розподільчим ефектом освіти». Робоча ефективність пов'язана зі здатністю виконувати певне коло завдань, розподільча ефективність – зі здатністю приймати правильні рішення.

3. Освіта підвищує чутливість людей до нових наукових ідей і технічних розробок, у зв'язку з чим вони швидше впроваджуються в практику. Прискорюючи поширення науково-технічних відкриттів, освіта тим самим підвищує суспільну продуктивність праці та стимулює економічне зростання.

Зрозуміло, що подальший розвиток науки і техніки немислимий без висококваліфікованих вчених, дослідників і інженерів, які є генераторами ідей і від яких залежить практична реалізація відкриттів та ідей. Слід зазначити, що значна частка наукових розробок здійснюється безпосередньо в навчальних закладах, нерідко ідеї вдосконалення технологій та організації виробництва народжуються в процесі навчання або на робочому місці. Якщо освіта та професійна підготовка розвиває новаторські здібності працівника, робить його винахідливим та ініціативним, то це також сприяє технічному прогресу. Прискорення темпів НТП підвищує суспільну продуктивність праці.

Отже, внесок освіти в економічне зростання полягає в тому, що: вона наділяє робочу силу продуктивними знаннями, сприяє нарощенню нових знань людини, стимулює процес продукування нових ідей та їх реалізації. З огляду на важливу роль освіти у забезпеченні соціально-економічного відродження країни, постає необхідність реформування системи освіти України відповідно до нових умов. На наше глибоке переконання, українська система освіти також може і має виконувати роль визначального чинника соціально-економічного розвитку. Однак для цього необхідні певні передумови: чіткі стратегічні пріоритети суспільства загалом і освіти зокрема; широка підтримка громадськістю активної освітньої політики; відновлення відповідальності і провідної ролі держави у сфері освіти; глибока і всебічна модернізація освіти з виділенням необхідних для цього ресурсів і створенням механізмів ефективного їх використання.

Соціально-економічна політика України, відображаючи національні інтереси у цій сфері, має водночас враховувати загальноосвітні тенденції розвитку, що зумовлюють необхідність суттєвих змін у системі освіти і виявляються в:

- прискоренні темпів розвитку суспільства, розширенні можливостей політичного, соціального й економічного вибору, що викликає необхідність підвищення рівня готовності громадян до такого вибору;
- переході до постіндустріального, інформаційного суспільства, економіки знань, за яких визначальним чинником конкурентоспроможності як окремого працівника, так і підприємства й держави загалом стає інтелектуальний потенціал, що висуває нові вимоги до системи освіти щодо його розвитку ;
- зростанні ролі людського капіталу, який у розвинутих країнах становить 70–80% національного багатства і є об'єктом найвигідніших інвестицій, що зумовлює інтенсивний, випереджувальний розвиток освіти як молодого покоління, так і дорослих;
- глобалізації економіки та суспільного життя, розширенні масштабів міжкультурної взаємодії, що вимагає, зокрема, універсалізації й стандартизації соціально-економічних понять, індикаторів та методів дослідження, розвитку чинників комунікабельності й толерантності;
- зростанні масштабів глобальних проблем, які можна вирішити лише шляхом співробітництва зусиллями міжнародного співтовариства в результаті підвищення загального рівня відповідальності, освіченості й культури громадян, що вимагає формування сучасних знань і мислення молодого покоління;
- динамічному розвитку економіки, загостренні конкуренції, скороченні сфери малокваліфікованої праці, глибоких структурних змінах у зайнятості, що зумовлюють постійну необхідність підвищення кваліфікації працівників, їх перепідготовки, самовдосконалення, зростання рівня професійної мобільності.

Одна з головних проблем сучасної освіти в Україні пов'язана з неадекватністю її рівня, якості, змісту стратегічній спрямованості постіндустріального розвитку світової цивілізації, беспрецедентним темпам розвитку взагалі. Суть проблеми полягає в тому, що і зміст, і можливості вітчизняної освітньої системи значно відстають від світових реалій, особливо від тенденцій дедалі ширшого використання наукоємних технологій та інформаційних ресурсів суспільства, досягнень в галузі інформатики й електроніки, комп'ютерних інформаційно-телекомунікаційних систем тощо. Глибинна причина цього – відставання у розвитку економіки, згортання наукового виробництва в Україні, руйнація наукових шкіл в ході соціально-економічної кризи 90-х років минулого століття.

Основною причиною, що стримує прогресивний розвиток освіти та професійної підготовки в нашій країні, є низький попит на висококваліфікованих працівників за умов трудо-

надлишкової кон'юнктури ринку праці, нестабільності економічного розвитку, відсутності чітких економічних пріоритетів. Стратегічним завданням держави у цьому напрямі є забезпечення умов для ефективного використання й адекватної оцінки висококваліфікованої праці: збереження існуючих та створення нових робочих місць висококваліфікованої праці, створення передумов для впровадження на підприємствах усіх секторів економіки серйозної, успішної й ефективної концепції підвищення якості робочої сили. Такими передумовами повинні бути стратегічна визначеність на тривалу перспективу і конкретні цілі економічної політики та підприємницької діяльності, оновлення виробництва, з орієнтацією на науково-технічний прогрес, що спонукає до підтримання високої кваліфікації працюючих.

Певна економічна стабілізація, що почалася в останні роки, має знаменувати принципово новий етап розвитку нашої країни, курс на перехід до інноваційної моделі розвитку економіки на базі пріоритетного розвитку і якнайширшого використання досягнень науки, техніки і технологій, входження до глобального інформаційного співтовариства. Серед пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки і технологій в Україні мають обов'язково бути космічні й авіаційні, хімічні й біохімічні технології, електроніка та інформаційно-телекомунікаційні технології, нові матеріали.

Реалізація такої стратегії потребує і відповідної переорієнтації системи освіти як основного чинника науково-технічного і соціально-економічного відродження країни, для чого насамперед необхідно:

- на базі наукових і освітніх центрів країни створити інтегровані наукові, науково-технічні й науково-освітні структури, орієнтовані на проведення наукових досліджень і розробок та на підготовку спеціалістів з пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки і технологій;
- переглянути державні освітні стандарти, типові програми і базові навчальні плани по всіх рівнях системи освіти з метою їх адаптації до інноваційного стратегічного курсу розвитку країни;
- здійснити в подальшому перепідготовку викладачів з урахуванням нової орієнтації змісту освіти;
- розширити підготовку наукових кадрів найвищої кваліфікації (кандидатів та докторів наук) для науково-дослідної і педагогічної роботи в системі освіти.

Ключовим чинником розвитку цивілізації стає нині глобальна інформатизація суспільства. Сформувався й стрімко розвивається інформаційний сектор світової економіки, що забезпечує найвищу прибутковість вкладеного капіталу. Останнім часом в цей сегмент ринку успішно увійшли такі країни, як Індія, Малайзія, Угорщина, Польща, Китай, але, на жаль, не Україна. Українські школярі і студенти – переможці олімпіад, в тому числі і міжнародних, з математики й інформатики – потенційні працівники інформаційного сектору інших країн, і передусім тому, що в Україні поки що привабливих перспектив професійного зростання у цій галузі вони не мають.

Разом з тим, за нашими оцінками, створення вітчизняної індустрії програмного забезпечення для інформаційних технологій могло б бути одним з найперспективніших напрямів соціально-економічного розвитку на найближчі десятиріччя. Робота лише в цьому одному напрямі, для якого, до того ж, не потрібні значні капіталовкладення, через кілька років дала б можливість Україні забезпечити обсяги продажу, порівнянні з сьгоднішніми обсягами експорту металу. Визначальну ж роль у розвитку цієї галузі в Україні має відіграти вітчизняна система освіти. Для цього слід:

- організувати підготовку необхідної кількості спеціалістів з розробки програмного забезпечення для інформаційних технологій, яка б за якістю відповідала сучасному міжнародному рівню;

- створити в системі вищої освіти України спеціалізовані навчальні заклади і факультети для підготовки висококваліфікованих спеціалістів з інформатики, інформаційних технологій, програмного забезпечення для них, а також наукових кадрів для проведення досліджень у цій галузі;
- випереджувальними темпами здійснити інформатизацію самої системи освіти, яка має стати основою не лише для розвитку інформаційної економіки, а й для інформатизації усього суспільства.

Оскільки зростаюча роль освіти в суспільстві зумовлена науково-технічним прогресом і глобальною технологізацією розвинутих країн, сучасна освіта в Україні повинна забезпечити:

- високий рівень загальної грамотності населення (в тому числі, технічної і технологічної);
- необхідний рівень знань і розуміння в сфері національної культури;
- можливість кожному громадянину отримати таку професійну підготовку, що дала б змогу досягти конкурентоспроможності на ринку праці й гідного рівня життя;
- достатній рівень освіченості населення у життєво важливих питаннях особистого існування та розвитку.

До найважливіших властивостей потрібної в майбутньому системи освіти належать: фундаменталізація освіти, що значно підвищить її якість; випереджувальний характер системи освіти; значно більша доступність освіти для населення як за рахунок розширення й демократизації джерел її фінансового забезпечення, так і за рахунок використання можливостей дистанційного навчання та самоосвіти із застосуванням перспективних інформаційних та телекомунікаційних технологій.

Тому, на наше глибоке переконання, майбутній розвиток України має розглядатися саме як *соціально*-економічний, де, як мінімум, рівнозначними визнаються і економічні, і соціальні параметри, а економічні характеристики розвитку (продуктивність, прибутковість тощо) тісно корелюватимуть з соціальними характеристиками (освіченість, високий рівень життя, здоров'я і т.ін.). Розуміння природи, і, головне, значення соціальних (передусім освітніх) параметрів має ґрунтуватися на принципово новій основі.

Нині є чимало опонентів такої точці зору. За баготодесятирічною звичкою вони стверджують, що про нарощення витрат на освіту, про людський (соціальний) розвиток загалом можна говорити, лише досягши певних економічних результатів. Але ж за такої орієнтації Україна ніколи не зможе перейти межу між індустріальним і постіндустріальним суспільством, надовго залишившись на задвір'ї світової цивілізації. Глибока всеосяжна криза 90-х років ХХ ст. — це криза матеріально орієнтованої економіки, в якій не було гідного місця людині.

Отже, переорієнтація економіки на людський розвиток повинна стати найважливішою характеристикою майбутньої стратегії соціально-економічного поступу, хоча б з огляду на необхідність виходу з глухого кута, куди завів країну попередній тип розвитку. Посилення соціальної орієнтації зумовлюється також кінцем часу відгородженості нашого суспільства від цивілізованого світу. Інтеграція України у світовий суспільно-економічний простір вимагає орієнтації на значно розвинутіші форми вияву людської природи економічного буття, набагато вищі стандарти соціальної забезпеченості і соціальної захищеності людей, різноманітні методи соціалізації всього, що раніше сприймалося як особиста справа.

Таким чином, вибір орієнтованого на людський розвиток типу економічного зростання потребує своєрідного перелому в поглядах на співвідношення економічного та соціального аспектів розвитку. У традиційному трактуванні соціальний аспект вважався похідним від економічного, людський розвиток – залишковим додатком до економічного, причому в традиціях переважно індустріального розуміння економічного добробуту та могутності. Такий підхід не враховує того, що інформаційна революція вже відкрила новий, постіндустріальний образ економічної моделі побудови суспільства, в якому економічна могутність створюється і примножується переважно за рахунок творчої інноваційної праці: управління інформаційними потоками, створення високих технологій тощо, що передбачає як обов'язкову умову високий рівень освіти, активну трудову мотивацію та мотивацію безперервного розвитку, а відповідно – постійне зростання людських потреб і цінностей та можливостей їх задовольняти.

Дуже важливо усвідомлювати, що взаємодія економічного і соціального факторів не лише забезпечує великі можливості задоволення соціальних потреб, а й сприяє підтриманню високої економічної активності. Інвестиції в людину не лише стають економічно доцільними, але й виступають важливим і необхідним чинником, стимулом, *передумовою* економічного зростання.

Джерела

1. *Becker G.S.* Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. N.Y., 1964.
2. *Shultz T.* Investment in Human Capital. N.Y.L., 1971.
3. *Гришнова О. А.* Ефективність освіти як чинник мотивації інвестицій в людський капітал // Регіональні перспективи. – 2002. – №3–4 (22–23). – С.69–72.
4. *Гришнова О.А.* Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2001. – 254 с.
5. *Кендрик Дж.* Совокупный капитал США и его формирование. – М., 1978. – 275 с.